

พระนามของพระศรีมหาอุมาเทวีในคัมภีร์ศรีลลิตาสหัสสรนาม ในมุมมองของคติชนวิทยาสามมิติ¹

Sri Maha Uma Devi's in Sri Lalita Sahasranama under the Three Dimensions of Studying Folklore

อาทิมา พงศ์ไพบูลย์² และอรอุษา สุวรรณประเทศ³

Arthima Pongpaiboon⁴ and Onusa Suwanpratest⁵

(Received: 23 April 2023; Revised: 24 August 2023; Accepted: October 2023)

บทคัดย่อ

บทความวิจัยนี้ มีจุดมุ่งหมายเพื่อศึกษาพระนามของพระศรีมหาอุมาเทวีที่ปรากฏในคัมภีร์ศรีลลิตาสหัสสรนาม ในมุมมองของคติชนวิทยาสามมิติ เป็นการวิจัยจากเอกสาร ผลการศึกษาพบว่า พระศรีมหาอุมาเทวีเป็นเทวดสตรีผู้มีความหลากหลายทางด้านพระนาม รูปลักษณ์ บุคลิกภาพ ทรงลำแดงองค์ได้หลายบทบาท มีปรากฏแพร่หลายในเทพปกรณัมทางศาสนาฮินดู สะท้อนถึงประวัติ ความเชื่อมโยงกับเทพเจ้าอื่น ๆ ขนบธรรมเนียม วัฒนธรรม วิถีกรรมต่าง ๆ ทำให้ผู้สนใจได้เรียนรู้ผ่านเทพปกรณัม ด้วยสาระสาระที่มีรายละเอียดและมีความเกี่ยวข้องกับสิ่งต่าง ๆ อย่างหลากหลาย ทำให้พระศรีมหาอุมาเทวีมีพระนามที่ผู้คนเรียกขานเป็นจำนวนมาก ปรากฏในคัมภีร์ศรีลลิตาสหัสสรนาม (Sri Lalita Sahasranama) ถึง 1,000 พระนาม พระนามจากคัมภีร์นี้ได้มีผู้นำมาเป็นบทสวดมนตร้าเพื่อใช้เจริญสติและสมาธิ สร้างพลังมันตระ สามารถนำไปสู่ความหลุดพ้นตามหลักศาสนาฮินดูได้ นอกจากนี้ความหมายของพระนามต่าง ๆ ยังสะท้อนคุณลักษณะส่วนพระองค์ของพระศรีมหาอุมาเทวีได้อย่างชัดเจน ได้แก่ คุณลักษณะพิเศษแห่งความเป็นมหาเทวีทั้งด้านรูปธรรมและนามธรรม บทบาทในฐานะชยาและศักดิ์ของพระศิวะ บทบาทในฐานะมารดาแห่งโลก ความเชื่อมโยงกับเทพเจ้าพระองค์อื่น และสะท้อนถึงสิ่งที่พระศรีมหาอุมาเทวีโปรดปราน

จากความหมายของพระนาม สามารถเชื่อมโยงได้ตามแนวคิดคติชนวิทยาสามมิติ ได้แก่ มิติแห่งปัจเจกบุคคล มิติแห่งสังคมและวัฒนธรรม และมิติแห่งเทพปกรณัม ทำให้เข้าใจปรากฏการณ์การนับถือพระศรีมหาอุมาเทวีมากขึ้น ทุกพระนามและทุกเทพปกรณัมล้วนเป็นบทเรียนของชีวิต มีบทบาทในการเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจ และจรรโลงจิตวิญญาณเพื่อให้มีพลัง มีกำลังใจและตั้งมั่นอยู่ในความดี ทั้งยังมีส่วนในการสร้างสังคมที่ดีต่อไป

คำสำคัญ: พระศรีมหาอุมาเทวี ศรีลลิตาสหัสสรนาม คติชนวิทยา

¹ บทความนี้เป็นส่วนหนึ่งของวิทยานิพนธ์ เรื่อง “พระศรีมหาอุมาเทวี: อารคีไทป์ของความรักและความภักดี” ในหลักสูตรปรัชญาดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาคติชนวิทยา คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยนครสวรรค์

² นิสิตหลักสูตรปรัชญาดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาคติชนวิทยา คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยนครสวรรค์

³ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. ภาควิชาภาษาศาสตร์ คติชนวิทยา ปรัชญาและศาสนา คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยนครสวรรค์

⁴ Ph.D. Student, Doctor of Philosophy Program in Folklore, Faculty of Humanities, Naresuan University

⁵ Assistant Professor Dr., Department of Linguistics, Folklore, Philosophy and Religion, Faculty of Humanities, Naresuan University

Abstract

This research article aims to study the address term of a Sri Maha Uma Devi in Sri Lalita Sahasaranama under the three dimensions of studying folklore. It is qualitative research mainly done on the existing document. The result found that Sri Maha Uma Devi has various outstanding characteristics wide ranging from name, appearance and personality. She can appear in many forms in Hindu mythologies. She involves in many events and things at all levels. Thus there are over 1,000 address terms that appear in Sri Lalita Sahasaranama. The name alone has inspired the decipher and collect them in a mantra. It is used in chanting for contemplation, meditation and building mantra power. According to Hindu belief, it can be used as a vehicle for attaining rebellion. In addition, the collection explicitly reveals the true self of Sri Maha Uma Devi, including; the essence of being Maha Devi in both physical and abstract; the role as a wife and Shakti of lord Shiva; the act of mother earth; the relation with the others god; and the personal favorite of Sri Maha Uma Devi.

The studies of the meaning of Sri Maha Uma Devi can link to the idea of the three dimensions in studying folklore: the dimension of individuality, the dimension of social and cultural, and the dimension of myth. It gives a more understanding of the phenomenon of awe Sri Maha Uma Devi. Most of all, every name and tale has provided a lesson learned for life. It has a role in being a restraint and cultivating the power of the mind, having willpower and a straight act to maintain the goodness of the devotee. Overtly, it is a vehicle for the believer to do better for society.

Keywords: Sri Maha Uma Devi, Sri Lalita Sahasaranama, Folklore

บทนำ

พระศรีมหาอุมาเทวีเป็นเทวสตรีในศาสนาฮินดูที่ได้รับการเคารพนับถือมาช้านาน ทรงเป็นชายาหรือศักดิ์ของพระศิวะ (พระอิศวร) มีความยิ่งใหญ่เคียงคู่บารมี เสริมพละนาฏภาพและเกื้อหนุนกัน พระศรีมหาอุมาเทวี เป็นที่รู้จักกันหลากหลายพระนาม เช่น พระแม่ปारวตี พระแม่ทุรคา พระแม่กาลี พระแม่เป็นเทวสตรีที่มีทั้งความงาม ความเมตตา และความเข้มแข็ง ความเด็ดขาด ทรงสำแดงบทบาทได้หลากหลาย ทรงมีหลายบุคลิกและหลายรูปลักษณะ ขึ้นอยู่กับบริบท กาลและโอกาสอันสมควร

เทพภรณ์ของพระศรีมหาอุมาเทวีมีการอวตารหลายครั้ง เช่น พระแม่ผู้เสียสละอุทิศชีวิตเพื่อแสดงถึงความรักและความภักดีต่อพระศิวะ พระแม่ปारวตีผู้เปี่ยมด้วยวิริยอุตสาหะ ยอมสละความสุขสบายทางโลกเพื่อเป็นชายาของพระศิวะ ได้ผ่านบททดสอบต่าง ๆ ทั้งทางร่างกายและจิตใจจนบรรลุธรรมด้วยความรักและความภักดี เป็นต้นแบบแห่งคุณธรรมหลายด้าน จนก่อให้เกิดความศรัทธาที่มีสืบต่อกันมาทุกยุคสมัยและทุกระดับชั้นในสังคม โดยมีจุดเริ่มต้นจากอินเดียแล้วมีการส่งพลังความศักดิ์สิทธิ์ไปยังชาติต่าง ๆ อีกหลายชาติหลายภาษาด้วยกัน

ในด้านพระนามของพระศรีมหาอุมาเทวี มีผู้กล่าวถึงความหลากหลายของพระนามไว้เป็นจำนวนมาก ดังเช่น ประยูร อรุณราช (2530, หน้า 79) ได้กล่าวว่า

“เทวี” เป็นมารดาโลกด้วย ในฐานะเป็นชายาของพระศิวะ และเป็นธิดาของท้าวหิมวัต เจ้าแห่งภูเขาหิมาลัย นามของท้าวเธอมีจำนวนมากเท่ากับพระสวามี เช่น อูมา (แสงสว่าง ความงามแบบหนึ่ง), การี (สีเหลืองและสีประกาย), ปารพตี ผู้อยู่ภูเขา, เหมวดี, ภาวนี, กาลี, ศยาม (ดำ), จันตีและจันทิกา ผู้ดูร้าย, ไภยราวี (ผู้นำสะพริงกลัว), วินธยา วาสิณี (ผู้อาศัยอยู่ยังเขาวินธัย) ซึ่งมีผู้นับถือยังเทวสถานที่นั่นริมแม่น้ำคงคาใกล้ไมรชาเปอร์ กล่าวว่าเลือดที่นำผู้ชายยัญ ณ ที่นั่นไม่เคยแห้งเหือด), มหามายา (คือเจ้าแห่งการหลอกลวง)

นาม จันตี มหาทมาเป็นการเฉลิมชัยชนะที่พระนางมีต่ออสูร ทัศบุชา (มีสิบกร), สิงหาหิณี ผู้ขับขี่สิงโต, มหิงษา – มารดิณี (ผู้ฆ่ามหิงษา), ซากัด - ธาตรี ผู้อุปถัมภ์โลก, มุกต – เกษี ดารา (ดวงดาว), พระนางฆ่า สัมภา, ชินนา, มัสตกา, ภควาตี, อีสานี, อีสวารี, กาลานจารี, กปาลินี, เกวษคี, เมศวรี, มฤทา, มฤธานี, รุทธานี, สวานี, ศิวา, ไตรยัมภักคี, ศรีชา (ผู้เกิดจากภูเขา), กุจา ทักษชา (เกิดจากทักษชะ), กัลยา (ผู้บริสุทธิ), กัลยา กุมารี (สาวพรหมจารี), อัมพิกา (ผู้เป็นแม่), อวรา (ผู้กระชุกกระชวย), อนันตะและนิตยา (ชั่วกาลนาน), อรยา (ผู้หมุนกลับ), วิชา (ผู้มีชัย), ฤทธิ (ผู้มั่งคั่ง), สตี (ผู้บริบูรณ์ด้วยความดี), ทักษิณา (ผู้นับถือขวา), พิงคา (มีด), ภูมรี (ผู้ตั้ง), โคทารี (เปลือย), กรรณโมติ (ตุ้มหูประดับมุก), ปัทมลัญชนา (ทำให้เด่นด้วยดอกบัว), สิงหรัตตี (ผู้ขับขี่บนสิงโต) ฯลฯ

จากพระนามข้างต้น แสดงให้เห็นถึงความหลากหลายในการสำแดงองค์ เพื่อปฏิบัติภารกิจต่าง ๆ หลากรูปแบบ เป็นตัวแทนของความเข้มแข็ง ความกล้าหาญและชัยชนะ แม้จะเป็นพระองค์เดียวแต่สามารถเปลี่ยนแปลงบทบาทได้หลายลักษณะ ดังที่ คัมภีร์ปุราณะได้กล่าวถึงเทพเจ้าว่า “แม้จะเป็นพระองค์เดียว แต่ก็ได้ส่องแสงออกไปภายใต้รูปร่างต่าง ๆ เช่นเดียวกับแสงอาทิตย์” (สุภัทรทิศ ดิศกุล, หม่อมเจ้า, 2547, หน้า 59)

นอกจากนี้ ในคัมภีร์ศรีลิตาสหสฺรนาม (Sri Lalita Sahasranama) มีการบันทึกพระนามของพระศรีมหาอุมาเทวีไว้มากถึง 1,000 พระนาม ทั้งนี้ “พระแม่ลิตา” ตามชื่อคัมภีร์นี้เป็นพระนามหนึ่งของพระศรีมหาอุมาเทวี ซึ่งนับเป็นภาคหนึ่งที่มีสิริโฉมงดงามสมบูรณ์พร้อมอย่างยิ่ง ในคัมภีร์นี้ได้กล่าวถึงพระนามของพระแม่ที่นำมาเป็นบทสวดมนตรา ทำให้เกิดสมาธิซึ่งเชื่อว่าพลังมนตรา สามารถนำไปสู่ความหลุดพ้นได้ ในคัมภีร์นี้เริ่มต้นพระนามด้วย “ศรีมาตา”(Śrī mātā) แสดงให้เห็นถึงความสำคัญของมารดาว่าเปรียบเสมือนเป็นพระแม่ของจักรวาลและสรรพสิ่ง เป็นบทเริ่มต้นของมนตรา คำว่า “ศรี” แสดงถึงความเป็นสิริมงคล จึงเป็นการกล่าวยกย่องสรรเสริญพระแม่ผู้ทรงคุณแก่โลก จากนั้นได้กล่าวถึงพระนามอื่น ๆ ต่อไปจนครบ 1,000 พระนาม แสดงถึงความยิ่งใหญ่และบทบาทที่หลากหลาย

วัตถุประสงค์การวิจัย

เพื่อศึกษาพระนามของพระศรีมหาอุมาเทวีที่ปรากฏในคัมภีร์ศรีลิตาสahasranam ในมุมมองของคติชนวิทยาสามมิติ

วิธีการวิจัย

การกำหนดขอบเขตเนื้อหา ในการศึกษาวิจัยเรื่องพระนามของพระศรีมหาอุมาเทวีในคัมภีร์ศรีลิตาสahasranam ในมุมมองของคติชนวิทยาสามมิติ ผู้วิจัยได้กำหนดขอบเขตของการศึกษาข้อมูลและวิธีศึกษาไว้ดังนี้

งานวิจัยนี้เป็นการศึกษาวิจัยจากเอกสาร โดยศึกษาจากเอกสารหลัก คือ หนังสือ The Thousand Names of the Divine Mother Sri Lalita Sahasranama with Commentary ของผู้เขียน Menon, T.V. Narayana (2011) บรรณาธิการ K.V. Dev และแปลเป็นภาษาอังกฤษโดย M.N. Namboodiri

วิธีการวิจัยมีดังนี้

1. ผู้วิจัยอ่าน แปล และศึกษาหนึ่งพันพระนามจากสำนวนภาษาอังกฤษของหนังสือ The Thousand Names of the Divine Mother Sri Lalita Sahasranama with Commentary ดังกล่าวข้างต้น
2. จัดกลุ่มข้อมูลตามความหมายของพระนามที่พบ
3. ยกตัวอย่างพระนาม พร้อมคำอธิบายของแต่ละกลุ่มความหมาย การยกตัวอย่างพระนามของพระศรีมหาอุมาเทวีจากคัมภีร์ศรีลิตาสahasranam ผู้วิจัยได้นำเสนอโดยยกตัวอย่างพระนามที่เป็นภาษาไทยและสันสกฤต หากมีตัวเลขลำดับกำกับไว้หน้าพระนาม หมายถึง ลำดับพระนามตามต้นฉบับของหนังสือ The Thousand Names of the Divine Mother Sri Lalita Sahasranama with Commentary
4. ศึกษา วิเคราะห์ และเรียบเรียงผลการวิจัย โดยมีการค้นคว้าเอกสารอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้องกับพระศรีมหาอุมาเทวีมาประกอบการอธิบาย
5. สรุปและอภิปรายผลการวิจัย

นิยามศัพท์เฉพาะ

1. พระศรีมหาอุมาเทวี หมายถึง องค์มหาเทวีผู้เป็นศักดิ์ของพระศิวะ หมายถึงพระนามอื่น ๆ ขององค์มหาเทวีที่มีผู้นิยมเรียกแตกต่างกันไปและมีภาคปรากฏ ที่หลากหลาย เช่น พระแม่ปारวตี พระแม่อุมา พระแม่ทูลคาเทวี พระแม่มาวีรัมมัน พระแม่กาลี เป็นต้น
2. พระศิวะ หมายถึง องค์มหาเทพศิวะ หมายถึงพระนามอื่น ๆ ขององค์มหาเทพด้วย เช่น พระอิศวร พระมหารุทระ พระมหেশ্বর เป็นต้น
3. ศักดิ์ หมายถึง พลังและความสามารถแห่งเพศหญิง เป็นพลังขับเคลื่อนที่สำคัญที่มีต้องมีความคู่กับพลังของฝ่ายชาย ศักดิ์จึงเป็นพลังแห่งการให้กำเนิดชีวิต และทำให้โลกดำเนินไปได้ตามธรรมชาติ

เปรียบเสมือนพลังแห่งจักรวาล เป็นแหล่งพลังงานและพลังขับเคลื่อนที่สำคัญในการทำงานร่วมกันกับพลังของเพศชาย ในเทพปกรณัมต่าง ๆ พลังศักดิ์สิทธิ์จะสะท้อนผ่านบุคลาธิษฐานของพระมหาเทพ

แนวคิดและทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง

งานวิจัยนี้ศึกษาโดยใช้กรอบแนวคิดคติชนวิทยาสามมิติ ตามทฤษฎีของ กิ่งแก้ว อัครถาวร (2558ข, หน้า 15–16) อันประกอบด้วยมิติแห่งปัจเจกบุคคล มิติแห่งสังคมและวัฒนธรรม และมิติแห่งเทพปกรณัม มิติแต่ละด้านมีความหมาย ดังนี้

1. **มิติแห่งปัจเจกบุคคล** ศึกษาข้อมูลเพื่อทำความเข้าใจมนุษย์แต่ละคนตามเนื้อหาของข้อมูลทางคติชนคดีที่รวบรวมมา เพื่อทำความเข้าใจองค์ประกอบทั้งทางด้านกายภาพและจิตใจ เป็นการมองในเชิงของจิตวิทยาและจิตวิเคราะห์และในเชิงจิตวิญญาณด้วย

2. **มิติแห่งสังคมและวัฒนธรรม** ศึกษาข้อมูลเพื่อทำความเข้าใจคติชนคดีและประเพณีที่เป็นองค์ประกอบของสังคม ซึ่งมีส่วนหล่อหลอมความเป็นตัวตนบุคคลของสมาชิกในสังคมนั้น ๆ เมื่อสมาชิกได้รับการหล่อหลอมและปฏิบัติตนไปในทิศทางเดียวกัน สังคมนั้นก็มีสมานฉันท์

3. **มิติแห่งเทพปกรณัม/มิติเหนือโลก** มิติแห่งเทพปกรณัม (the mythological dimension) ประกอบด้วยปกรณัมคือเรื่องเล่าเกี่ยวกับพระมหาเทพ เทพเจ้า เทวดาและสิ่งศักดิ์สิทธิ์ทั้งหลาย รวมทั้งบทบาทของพระองค์ในการสร้างโลก จักรวาล มนุษย์ สัตว์พืชพรรณและสรรพสิ่ง บทบาทในการสร้างกฎเกณฑ์และธรรมบัญญัติ รางวัลและโทษของการปฏิบัติที่ไม่สอดคล้องกับกฎโลก การทำความเข้าใจและการปฏิบัติให้สอดคล้องกับธรรมบัญญัติ การปฏิบัติเพื่อแห่งทะเลอุโลกยวิสัย ขึ้นสู่สภาวะเหนือโลก

เมื่อพิจารณาสาระและเทพปกรณัมของพระศรีมหาอุมาเทวีแล้ว สามารถศึกษาได้ตามแนวคิดคติชนวิทยาสามมิติข้างต้นได้ครบทุกมิติ กล่าวคือ

มิติแห่งปัจเจกบุคคล เทพปกรณัมของพระศรีมหาอุมาเทวีมีผลต่อการจรรโลงจิตใจของผู้คนที่มีนับถือบูชาให้ตั้งมั่นอยู่ในความดี นำสาระแห่งเทพปกรณัมมาเป็นหลักในการดำเนินชีวิต ทำให้ผู้นับถือมีขวัญและกำลังใจในการต่อสู้กับอุปสรรคต่าง ๆ อนึ่ง สำหรับสาวกผู้ปฏิบัติตามรอยทางของพระศรีมหาอุมาเทวีได้เกิดการพัฒนาศักยภาพจิตวิญญาณจนเป็นที่ยอมรับอย่างกว้างขวาง เป็นแบบอย่างที่ดีของการครองตนครองธรรมและครองงาน

มิติแห่งสังคมและวัฒนธรรม เทพปกรณัมของพระศรีมหาอุมาเทวีสามารถนำไปศึกษาคติชนวิทยาในด้านสังคมวัฒนธรรมได้อย่างดี เช่น คติความเชื่อในการบูชาหรือบ่าบวง บทสวดบูชาสรรเสริญ

พิธีกรรมนวราตรี วัฒนธรรมประชาานิยมที่ได้รับอิทธิพลจากพระศรีมหาอุมาเทวี เป็นต้น ซึ่งสิ่งเหล่านี้ได้ช่วยให้หล่อหลอมให้ผู้คนที่มีนับถือมหาเทวีองค์เดียวกันปฏิบัติตนในทิศทางเดียวกัน

มิติแห่งเทพปรกณัม เทพปรกณัมของพระศรีมหาอุมาเทวีสามารถนำไปศึกษาถึงบทบาทของพระศรีมหาอุมาเทวีที่มีต่อโลก เช่น บทบาทในฐานะมารดาของโลก บทบาทในการสร้างสมดุลของโลกและจักรวาล บทบาทในการเป็นต้นแบบแห่งการปฏิบัติตน เช่น เป็นตัวอย่างของการมีเป้าหมายที่แน่นอน และมีความเพียรพยายามอย่างยิ่งจนกระทั่งบรรลุเป้าหมาย บทบาทในการให้รางวัลและลงโทษ เช่น การให้รางวัลแก่สาวกที่บำเพ็ญบะด้วยความมุ่งมั่น และลงโทษเมื่อสาวกหลงผิด บทบาทในการปราบอธรรม เช่น การปราบอสูรที่ก่อความเดือดร้อนวุ่นวายให้แก่โลก เป็นต้น เทพปรกณัมได้นำเสนอเรื่องราวที่เป็นรูปธรรมเพื่อนำไปสู่ความคิดที่เป็นนามธรรม สามารถอธิบายในเชิงปรัชญาได้อย่างลึกซึ้ง เพื่อให้เข้าถึงสาระสาระที่แท้จริงในระดับเหนือโลก

จากความเชื่อมโยงของเทพปรกณัมของพระศรีมหาอุมาเทวีที่มีความสอดคล้องกับแนวคิดและมุมมองของคติชนวิทยาสามมิติเป็นอย่างดี จึงเป็นแรงบันดาลใจให้นำแนวคิดนี้ไปศึกษาต่อโดยใช้กลุ่มข้อมูลจาก 1,000 พระนามของพระศรีมหาอุมาเทวี

ผลการวิจัย

จากการศึกษาพระนามพร้อมทั้งคำอธิบายประกอบจากหนังสือ The Thousand Names of the Divine Mother Sri Lalita Sahasranama with Commentary (2011) สามารถแบ่งกลุ่มความหมายได้ดังนี้

1. พระนามที่มีความหมายเกี่ยวกับคุณลักษณะพิเศษ

1.1 **เปี่ยมด้วยรูปลักษณ์และบุคลิกลักษณะที่พิเศษและหลากหลาย** พระนามที่แสดงถึงรูปลักษณ์และบุคลิกลักษณะที่พิเศษและหลากหลาย ตัวอย่างเช่น มีพระพักตร์ดงามเป็นพิเศษ มีพระวรกายหลายสี เช่น สีดำ ขาว เหลือง แดง แต่ละสีมีที่มาจากเนื้อเรื่องในเทพปรกณัม อย่างพระแม่ผู้มีผิวขาวนวลหรือผิวสีทองพระนามว่า “เคารี” (635. Gaurī) ในเทวีปุราณะได้กล่าวไว้ว่า “ตั้งแต่เทวีถูกไฟแห่งโยคะเผาจนผิวไหม้เกรียมแล้ว ได้กำเนิดใหม่อีกครั้งเป็นบุตรีของท้าวหิมวัต, พระนางมีผิวขาวประดุจหอยสังข์, ดอกมะลิ และดวงจันทร์, พระนางมีชื่อว่าเคารี” (Menon, 2011, p. 310)

นอกจากนี้ ด้วยรูปลักษณ์อันงดงามยิ่ง พระวรกายที่มีหลายสี พระพักตร์ที่ปรากฏได้หลายพระพักตร์ แสดงถึงหลักธรรมที่สามารถสื่อความหมายได้ในเชิงสัญลักษณ์ เช่น พระแม่ผู้มีสองพระพักตร์ ทุกสิ่งประกอบด้วยคู่ตรงข้าม เช่น ความสุขกับความเศร้า ความร้อนกับความเย็น ข้อดีกับข้อเสีย เป็นต้น พระแม่ผู้มี 4 พระพักตร์ หมายถึง พระเวท 4 คัมภีร์

1.2 **เปี่ยมด้วยความสูงส่งทางด้านชาติกำเนิดและสายตระกูล** พระนามของพระแม่ที่มีความหมายเกี่ยวกับชาติกำเนิด และสายตระกูลแสดงให้เห็นถึงความเป็นมาของพระแม่ที่มีความพิเศษ อยู่ใน

ชาติตระกูลดี และมีความเกี่ยวข้องกับเทพสำคัญตามเทพปกรณัมฮินดู เช่น พระนาม “วีรมาตา” (836. Viramātā) พระแม่ผู้เป็นมารดาของวีรบุรุษ; พระแม่ผู้เป็นเลิศท่ามกลางเหล่าผู้ศรัทธา “วีระ” ในที่นี้อาจหมายถึงพระคเณศ ดังที่ปรากฏในคัมภีร์ปัทม ปุราณ (Padma Purāṇa) พระคเณศตรัสว่า “นี่คือวีระ, ไร่เทวี, เขาจะอยู่ในใจของเราเสมอ, เขาคือครูของความสำเร็จอันมหัศจรรย์, เขาได้รับการเคารพบูชาจากผู้คนมากมาย, เขาคือคเณศ” (Menon, 2011, p. 46)

1.3 เปี่ยมด้วยสติปัญญา และปรีชาญาณ พระนามของพระแม่ที่มีความหมายเกี่ยวกับสติปัญญา ปรีชาญาณ ทักษะความสามารถ ความรอบรู้ แสดงให้เห็นถึงคุณลักษณะพิเศษของพระแม่ที่เป็นผู้รู้แจ้ง หยั่งรู้จิต เป็นผู้ประทานสติปัญญาและเป็นที่พึ่งให้แก่สาวกของพระองค์ได้ เช่น มติห (445. Matih) หมายถึง พระแม่ผู้สำแดงรูปในบทบาทแห่งความเฉลียวฉลาด นิตยพุทธา (149. Nityabuddhā) หมายถึง พระแม่ผู้รู้แจ้งอยู่เนื่องนิตย์ ธีรา (916. Dhirā) พระแม่ผู้เปี่ยมด้วยสติปัญญา; พระแม่ผู้ประทานสติปัญญา คุณลักษณะในด้านพระปรีชาญาณนี้เป็นพลังสำคัญต่อการแสดงบทบาทในภารกิจปราบอธรรม และช่วยเหลือสาวกผู้ศรัทธา

1.4 เปี่ยมด้วยพลังของบทกวี, พลังหรือความสำคัญของตัวอักษร เช่น มาตฤกา วรฺณ รุปีณี (577. Mātrkā varṇa rūpīṇī) พระแม่ผู้อยู่ในรูปของอักษรของพยัญชนะ มาตฤกา วรฺณ หมายถึง ตัวอักษร 51 ตัวของพยัญชนะสันสกฤต วรฺณ มีความหมายทั้งตัวอักษรและสีพระนามของพระแม่ที่มีพลังแห่งอักษร บทกวีและบทมนตรา นับเป็นสิริมงคลแก่ผู้สวด และเป็นการแสดงถึงความภักดีต่อเทพเจ้าที่ตนนับถือ ดังที่ Menon (2011, p. 434) ได้กล่าวว่า “ผู้คนจำนวนมากสวดสรรเสริญและขับร้องบทเพลงแด่เทพเจ้ามาช้านาน ตั้งแต่สมัยพระเวท ในบทมนตรานี้แสดงชัดเจนว่ามีเป้าหมายที่แท้จริงว่าสวดและขับร้องแด่พระแม่ศักดิ์ผู้ยิ่งใหญ่สูงสุด พระแม่ผู้ประทานสติปัญญาและความรู้ให้แก่ผู้ที่สวดสรรเสริญพระองค์”

1.5 เปี่ยมด้วยคุณค่าการเคารพ ผู้ที่ควรได้รับการยกย่องนับถือ ย่อมเกิดจากการปฏิบัติตนดี สร้างความดีจนเป็นที่ยอมรับ พระนามของพระแม่มีหลายพระนามที่สื่อความหมายว่า พระแม่ผู้ควรค่าแก่การเคารพบูชาจากทุกคน เช่น วนฺดยา (348. Vandyā) หมายถึง พระแม่ที่น่าชื่นชม, ควรค่าแก่การบูชา พระนาม ทษ มุฑฺรา สมาราธฺยา (977. Daṣa Mudrā samārādhyā) ซึ่งสะท้อนจากเรื่องราวในเทพปกรณัมที่เป็นผู้มีความมานะพยายามเป็นที่น่าชื่นชม และเป็นผู้ทรงพลังอำนาจอันศักดิ์สิทธิ์ เป็นที่เคารพบูชาอย่างกว้างขวาง

1.6 เปี่ยมด้วยความรักและเมตตากรุณา พระนามของพระแม่ที่เป็นดังศูนย์รวมแห่งพลังงานเชิงบวก ทั้งความสุข ความอุดมสมบูรณ์ ความมั่งคั่ง ความเป็นสิริมงคล ความเมตตากรุณา ความอ่อนโยน และความสงบสุข ด้วยพลังแห่งความรักความเมตตา นี้ จึงทำให้พระแม่เป็นที่พึ่งทางใจ เป็นหลักชัยให้คนนับถือ ตัวอย่างพระนามเช่น ทยา มูรฺติห (581. Dayā mūrṭih) หมายถึง พระแม่ผู้เป็นบุคลาธิษฐานของความเมตตากรุณา มฤณาลา มฤทุ โทรุ ลตา (579. Mr̥ṇālā mṛdu dor latā) พระแม่ผู้มีความรักที่นุ่มนวล

และเย็นเหมือนก้านของดอกบัว ความนุ่มนวลอ่อนโยนแสดงถึงความกรุณาของพระแม่และความเย็นแสดงถึงธรรมชาติของพระแม่ในการสร้างขวัญและทำให้สบายใจ ศรีกรี (127. Śrīkarī) พระแม่ผู้มอบความมั่งคั่งและความอุดมสมบูรณ์ ศรมทา (953. Śarmadā) พระแม่ผู้ประทานความสุข

ความเมตตากรุณาเป็นรากฐานของคุณลักษณะที่ดี และผู้ที่ขาดความเมตตากรุณาจะทำให้กลายเป็นมารที่จิตใจชั่วร้าย ดังที่ อมเรศ ศิริวัฒน์ (2564, หน้า 315) ได้กล่าวถึงบทสรรเสริญแด่ พระศรีเทวีผู้รังสรรค์จักรวาลไว้ว่า “ในการมอบความสุขแก่โลกและในการมอบซึ่งชัยชนะแล้ว พระองค์ทรงเป็นหนึ่งในเดียวในโลกที่คู่ควรที่จะได้รับการเคารพบูชา อีกทั้งในมรรคาอันยากลำบากพระองค์ทรงเป็นผู้นำไปสู่ซึ่งสรรพชัยทั้งปวง...” ในยามที่มีผู้ประสบความทุกข์ การบูชาพระแม่จึงเป็นทางหนึ่งซึ่งช่วยสร้างขวัญและกำลังใจได้

1.7 **เปี่ยมด้วยพลังเหนือกาลเวลา** ด้วยคุณลักษณะที่ดั่งงามของพระแม่ มีความเชื่อมโยงกับความเป็นนิรันดร หรือความเป็นอมตะ แสดงให้เห็นถึงความเหนือกาลเวลา หรือไม่จำกัดด้วยกาล เช่น นิตยา (136. Nityā) พระแม่ผู้เป็นนิรันดร นิตย ตฤปตา (566. Nitya tṛptā) พระแม่ผู้มีความสันโดษตลอดกาล ตุษฎี (443. Tuṣṭih) พระแม่ผู้มีสรวาสาระเป็นอมตะ ลักษณะที่ไม่จำกัดกาลหรือกาลิกนี้ ทำให้เทพภรณ์มของพระแม่ยังคงมีผู้กล่าวถึงอย่างต่อเนื่องมาเป็นเวลาหลายพันปี

2. พระนามที่มีความหมายเกี่ยวกับบทบาทหน้าที่

2.1 **บทบาทในฐานะชายนาคและศักดิ์ของพระศิวะ** จากเทพภรณ์มของพระศรีมหาอุมาเทวี พระแม่มีความรักและภักดีต่อพระศิวะเป็นอย่างมาก หลายพระนามได้สื่อถึงความเป็นหนึ่งเดียวกัน เช่น ศิวา (53. Śivā) หมายถึง พระแม่ผู้เป็นอุดมมงคล ศิวาคือรูปสตรีของศิวะ ศิวาคือมหาเทวีผู้ยิ่งใหญ่ผู้นำพาเราไปสู่โลกของพระศิวะ ในคัมภีร์ได้กล่าวไว้ว่าเทวีศิวาไม่สามารถแยกจากพระศิวะได้ เหมือนกับที่ไม่สามารถแยกความร้อนจากไฟ, แยกแสงแดดจากดวงอาทิตย์ หรือแยกแสงจันทร์จากดวงจันทร์ได้ เช่น มาเหศวรี (168. Māheśvari) หมายถึง พระแม่ผู้เป็นชายนาคของพระมหาเศว (Maheśvara) หรือพระศิวะ นอกจากนี้ บางพระนามยังเชื่อมโยงกับเทพภรณ์ม เช่น กาลกณฐี (464. Kālakaṇṭhī) พระแม่ผู้เป็นชายนาคของพระศิวะ เมื่อครั้งที่เกิดการกวนเกษียรสมุทร (ทะเลน้ำมัน) นั้นได้เกิดพิษออกมา ไม่มีใครสามารถต้านทานหรือกลักรับพิษนั้นไว้เนื่องจากพิษนั้นรุนแรงมากหากตกลงไปสามารถเผาไหม้ทั้งโลกได้ พระศิวะยินดีกลืนพิษนั้นลงไปโดยปราศจากความลังเลใด ๆ เทวีปารวตีตกพระทัยและได้ทรงจับพระศิวะไว้เพื่อหยุดพิษไว้แต่ตรงนั้น ไม่ให้พิษลงลึกไปกว่านี้ พิษได้ทำให้พระศิวะของพระศิวะเปลี่ยนเป็นสีดำ เกิดเป็นพระนามว่า กาลกณฐ (Kālakaṇṭha), นิลกณฐ (Nilakaṇṭha), ศรีกณฐ (Śrikaṇṭha)

จากตัวอย่างข้างต้นแสดงให้เห็นถึงความสำคัญในการดำรงอยู่คู่กันของพระศรีมหาอุมาเทวีและพระศิวะ ในฐานะเป็น “ศักดิ์” ของมหาเทพ

ศักดิ์ (Śakti) คือ พลังงาน, ความสามารถ, สมรรถภาพ, สถิติปัญญา, ความหนักแน่น, พละกำลัง, ความกล้าหาญของอาจ; พลังอันสูงส่ง; พลังของส่วนประกอบต่าง ๆ, พลังของบทกวี, อัจฉริยภาพ; พลังหรือความสำคัญของคำหรือคำศัพท์ (Zimmer, 1992, p. 25)

พลังศักดิ์เป็นพื้นฐานความคิดสำคัญของนิกายศักดิ์ที่บูชาสรรเสริญพระมหาเทวี เป็นเทพเจ้าสูงสุด และถือว่าพลังแห่งเพศหญิงเป็นพลังอำนาจสูงสุดเทียบเท่าพรหมัน ส่วนในนิกายอื่น เช่น ไศวะซึ่งนับถือพระศิวะ ก็อ้างว่าพระอุมา เคารี ปารวตี ทูรคา หรือกาลี ชายาของพระศิวะเป็นศักดิ์หรือพลังที่ช่วยเสริมอำนาจของพระศิวะ ในนิกายไวษณพ ซึ่งนับถือพระนารายณ์ ก็อ้างว่าพระลักษมีเป็นศักดิ์ ส่วนพระพรหมก็มีพระสร้อยตรีเป็นศักดิ์เช่นกัน ภายใต้ความเชื่อว่า ศักดิ์ หรือพลังของบุรุษ หรือเทวะเป็นพลังสถิต (Static) เป็นพลังที่สงบนิ่งอยู่ภายใน (Passive) ในขณะที่ศักดิ์ หรือพลังของเทวีเป็นพลังพลวัต (Dynamic) เป็นพลังที่เคลื่อนไหว (Active) หากขาดพลังศักดิ์เทวะก็ไม่สามารถปฏิบัติหน้าที่หรือกระทำการสิ่งใดได้ (ศุภมาศ เขยศักดิ์, 2552, หน้า 16)

2.2 บทบาทในฐานะมารดาของโลก

2.2.1 ผู้สร้าง/ ผู้ให้กำเนิด (Creator) เช่น วียาทาติ ชคตุ ปุระสุะ (550. Viyadādi jagat prasūh) พระแม่ผู้ซึ่งเป็นมารดาแห่งจักรวาล ซึ่งได้รวมส่วนประกอบตั้งต้นทั้งหมดกับอากาศธาตุ ปรา ศกฺติะ (572. Parā śaktiḥ) พระแม่ผู้เป็นต้นกำเนิด, เป็นพลังที่ยิ่งใหญ่ที่สุด อมฺพา (985. Ambā) พระแม่ผู้เป็นมารดาของทุกสรรพชีวิต; มารดาของจักรวาล

จากตัวอย่างพระนามข้างต้นแสดงว่าพระแม่มีบทบาทในฐานะเป็นเสมือนมารดาแห่งโลก เป็นผู้ให้กำเนิดสรรพชีวิต เป็นผู้สร้างที่ยิ่งใหญ่ ตามวัฒนธรรมอินเดียนั้นความเป็นมารดาถือเป็นเกียรติยศสอดคล้องกับคำกล่าวของสวามีวิเวกานันทะที่กล่าวถึงพระแม่กาลีไว้ว่า

พระแม่ผู้เป็นภาคปรากฏแรกของพลังและนับเป็นต้นแบบที่สูงกว่าพระบิดา พระนามของพระแม่เป็นมโนคติของศักดิ์, เป็นพลังแห่งความศักดิ์สิทธิ์ และพละภาพอันสมบูรณ์; เด็กทารกมักจะเชื่อว่ามารดาคือพลังทั้งหมด เป็นผู้ที่สามารถทำได้ทุกสิ่ง พลังงานอันศักดิ์สิทธิ์ของพระแม่คือพลังกุนฑาลินี (Kundalini) ที่หลับใหลอยู่ในกายเรา; หากปราศจากการเคารพนับถือพระแม่ ผู้ที่นั้นย่อมไม่ตระหนักถึงพลังงานที่อยู่ในตัวตน คุณลักษณะของพระแม่ผู้ศักดิ์สิทธิ์ คือ เปี่ยมด้วยพระเมตตา, เปี่ยมด้วยอำนาจภาพ, สามารถพบเห็นได้ทุกที่

(Harding, Elizabeth U, 1993, preface xxv)

2.2.2 ผู้เป็นส่วนหนึ่งของสรรพชีวิต สถิตอยู่ในส่วนสำคัญของร่างกาย ในพระนามของพระแม่จึงมีการกล่าวถึงว่าพระแม่สถิตอยู่ในร่างกายเราในหลาย ๆ ส่วน เช่น สถิตอยู่ในระหว่างคิ้ว หรือหน้าผาก ซึ่งเปรียบเสมือนจักระตาที่สาม ที่ทำให้เกิดความสามารถในการหยั่งรู้ ดังตัวอย่างพระนาม ไพนุทว อาสนา (905. Baidava āsanā) พระแม่ผู้สถิตอยู่ในไพนุทวจักระไพนุทว เป็นจุดที่อยู่ระหว่างคิ้ว

2.2.3 ผู้ปกป้องคุ้มครอง เลี้ยงดู อารักขาและบำบัดทุกข์บำรุงสุข พระนามของพระแม่หลายพระนามแสดงให้เห็นถึงบทบาทในการปกป้องคุ้มครอง เช่น โคปตรี (266. Goptri) หมายถึง พระแม่ผู้ปกป้อง ปุษฏิยะ (444. Puṣṭih) หมายถึง พระแม่ผู้เป็นพลังแห่งการเลี้ยงดู ซึ่งเรื่องราวเกี่ยวกับพระแม่ที่คอยปกป้องคุ้มครองสาวกและปกป้องความดีมักปรากฏเสมอในเทพปรกณัม เทพปรกณัมเป็นเรื่องราวที่สร้างแรงบันดาลใจให้กับมนุษย์ ช่วยหล่อเลี้ยงจิตใจ จรรโลงสังคม มาทุกยุคทุกสมัย หากเปรียบดังต้นไม้ เทพปรกณัมก็เป็นต้นไม้เก่าแก่ยิ่ง ที่มีมนุษย์เวียนมาพักพิงทางใจ และรับความเปลิดเปลิบนันทิงใจจากต้นไม้ใหญ่ต้นนี้ ดังที่ แคมพ์เบลล์ และ มอยเยอร์ส (2551, หน้า 348-349) ได้กล่าวว่า

สิ่งที่เทพปรกณัมได้ทำให้กับเธอคือวางเธอไว้บนกิ่งของต้นไม้ที่เก่าแก่อย่างยิ่ง ต้นหนึ่ง เธอคือส่วนหนึ่งของสังคมของคนเป็นและคนตายที่เกิดขึ้นมาแล้วก่อนที่เธอจะมาอยู่ตรงจุดนี้ และหลังจากที่เธอจากไปก็จะมีผู้อยู่ตรงนี้ต่อไปอีกนาน เทพปรกณัมหล่อเลี้ยงเธอและปกป้องเธอ และเธอจะต้องหล่อเลี้ยงและปกป้องเทพปรกณัมเป็นการตอบแทน

2.2.4 ผู้สั่งสอน เป็นแบบอย่าง ชี้นำตามครรลองแห่งธรรมและการฝึกฝนทางจิตสู่การบรรลุธรรม เช่น ธรรมาธารา (884. Dharmādhārā) พระแม่ผู้สนับสนุนการดำรงชีพอย่างชอบธรรม นิยานตรี (568. Niyantri) พระแม่ผู้ควบคุมและแนะนำในทางที่ถูกต้อง ครูมูร์ติยะ (603. Gurumūrtih) พระแม่ผู้เป็นรูปของครู (ครู) ที่เข้มงวด พระนามของพระแม่ในกลุ่มนี้แสดงให้เห็นถึงความเปี่ยมด้วยการฝึกตน จนเกิดความดี และเป็นผู้ที่มอบบทบาทในการชี้นำไปสู่แนวทางที่ดี ซึ่งการเรียนรู้เทพปรกณัมเป็นทางหนึ่งที่ทำให้มนุษย์เข้าใจและเข้าถึงเทพเจ้า ดังที่ แคมพ์เบลล์ และ มอยเยอร์ส (2551, หน้า 120) ได้กล่าวว่า “เทพปรกณัมมีไว้เพื่อการให้ความรู้ทางจิตวิญญาณ” นอกจากเทพปรกณัมแล้ว ยังมีผู้เปี่ยมศรัทธาอีกจำนวนมากที่ศึกษาหลักปรัชญา เพื่อค้นหาความจริงของชีวิต จนได้คำตอบว่าพระเจ้า/เทพเจ้าคือทุกสิ่ง แล้วนำมาซึ่งความศรัทธาอย่างเปี่ยมล้น ยังประโยชน์เกื้อกูลต่อจิตใจของตนเองและสร้างคุณประโยชน์ต่อผู้อื่น และสังคมส่วนรวม มีจิตวิญญาณที่สมบูรณ์ตามต้นแบบเบื้องต้น

2.2.5 ผู้รักษาภูมิจิต พระนามของพระแม่ที่สื่อถึงการเป็นผู้รักษาภูมิจิต สะท้อนให้เห็นสัจธรรมในการดำเนินชีวิตว่าไม่มีสรรพชีวิตและสรรพสิ่งใดที่จริงยั่งยืนเช่น นิซิลศวาริ (569. Nihilēśvari) หมายถึง พระแม่ผู้เป็นภรรยาของทุกสิ่ง ทั้งสรรพชีวิตและสรรพสิ่ง พระนาม อิสวาริ (271. Īśvari) หมายถึง พระแม่ผู้ปกป้องภรรยาของสรรพสิ่ง

2.2.6 ผู้ทำลาย เช่น สมหารินิ (268. Samhāriṇī) หมายถึง พระแม่ผู้ทำลายแห่งจักรวาล พระนาม อวารดา (639. Avaradā) หมายถึง พระแม่ผู้ทำลายความไร้ศีลธรรม พระนามของพระแม่กลุ่มนี้ สะท้อนให้เห็นเรื่องการทำลาย ซึ่งการทำลายในที่นี้ย่อมเป็นไปตามกฎธรรมชาติ กล่าวคือ มีการสร้าง มีการ

ธำรงรักษา และสุดท้ายย่อมมีการทำลาย อันเป็นวัฏจักรของโลก และบางพระนามที่กล่าวถึงการทำลาย ความชั่วร้าย หรือการปราบอธรรม ซึ่งเป็นภารกิจหนึ่งของพระแม่เช่นกัน

2.2.7 ผู้อยู่เหนือธรรมชาติและเหนือสรรพสิ่ง เช่น สรวาตีตา (962. Sarvātītā)

หมายถึง พระแม่ผู้อยู่เหนือสรรพสิ่ง ตตตวาทิกา (906. Tattvādhikā) หมายถึง พระแม่ผู้อยู่เหนือลำดับขั้น ของจักรวาลทั้งมวล เทพปรภคัมของพระแม่และการปรากฏของพระนามก็แสดงถึงความอยู่เหนือธรรมชาติ และเหนือสิ่งธรรมดาของโลก และนั่นทำให้เรื่องราวของพระแม่มีความพิเศษข้ามผ่านกาลเวลาได้อย่างมหัศจรรย์

3. พระนามที่มีความเชื่อมโยงกับเทพเจ้าพระองค์อื่น พระนามของพระแม่มีความเชื่อมโยงกับ พระเจ้าพระองค์อื่น ๆ แสดงให้เห็นถึงความสัมพันธ์กันสอดคล้องกับเรื่องราวในเทพปรภคัมฮินดู ที่การกำเนิด เทพเจ้ามักมีการกล่าวถึงเทพเจ้าพระองค์อื่น ๆ ด้วย เช่น พุรหุม รุปา (265. Brahma rūpā) หมายถึง พระแม่ ผู้เป็นรูปของพระพรหม โควินุท รุปินี (267. Govinda rūpinī) หมายถึง พระแม่ผู้เป็นรูปของโควินุท (พระ วิษณุ) ผู้ธำรงรักษาแห่งจักรวาล รุฑร รุปา (269. Rudra rūpā) หมายถึง พระแม่ผู้เป็นรูปของพระรุฑร (พระ ศิวะ) ผู้ทำลายแห่งจักรวาล วิษณุ มายา (339. Viṣṇu māyā) หมายถึง พระแม่ผู้เป็นพลังมายาของพระวิษณุ

4. พระนามที่มีความหมายเกี่ยวกับสิ่งที่ทรงโปรดปราน เช่น มธุ ปรีตา (510. Madhu prītā) หมายถึง พระแม่ผู้ชื่นชอบน้ำผึ้งและของถวายเป็นที่ทำจากน้ำผึ้ง มนุทาร์ กุสมุ ปรียา (776. Mandāra kusuma priyā) หมายถึง พระแม่ผู้ชื่นชอบดอกมนุทาร์, มณฑา, มณฑารพ ดอกมนุทาร์นี้ เป็นต้นไม้ที่เป็นเครื่องยินดี แก่เหล่าเทพเวทบนสวรรค์ ใจตุนย กุสมุ ปรียา (919. Caitanya kusuma priyā) หมายถึง พระแม่ผู้ ชื่นชอบดอกไม้ พระนาม สนิคฺธาตนา ปรียา (492. Snigdhaudana priyā) หมายถึง พระแม่ผู้ชื่นชอบอาหาร ถวายที่ประกอบด้วยเนยเหลว น้ำมัน และไขมัน

การบูชาของชาวฮินดูเป็นการแสดงออกถึงความขอบคุณผ่านสัญลักษณ์ของเครื่องสักการะที่นำมา ถวายเทพเจ้า โดยทั่วไปแล้วมักเป็นอาหารและดอกไม้ ชนิดของเครื่องสักการะขึ้นอยู่กับความสามารถ ทางการเงิน รวมทั้งสภาพอากาศ ฤดูกาล และประเพณีท้องถิ่น ผู้ที่อยู่ในเขตร้อนชื้น อาจถวายข้าว กกล้วย และผลไม้สด ในขณะที่ผู้ที่อยู่ในเขตแห้งแล้งอาจถวายขนมปัง หรือขนมหวานที่ทำจากข้าวสาลีและข้าวฟ่าง หรือของหวานที่ทำจากน้ำตาลนำมาปั้นเป็นก้อนกลม ๆ ผู้คนทางอินเดียเหนือนิยมถวายพวงมาลัยที่ทำจาก ดอกดาวเรืองและดอกกุหลาบ ส่วนผู้คนทางอินเดียใต้นิยมถวายดอกไม้ที่แตกต่างไป เช่น ดอกมะลิ ดอกช่อนกลิ่น และดอกชบา ผู้คนทุกภาคที่อินเดียถือว่าดอกบัวเป็นดอกไม้สูงค่าสำหรับการบูชา (Huyler, 1999, pp. 56-59)

พลังแห่งการสวดและการกล่าวถึงพระนามของพระศรีมหาอุมาเทวี ทำให้พลังแห่งสมาธิ พร้อมทั้งได้พิจารณาถึงสังขารแห่งชีวิต เชื่อมโยงถึงความหลากหลายของสรรพสิ่ง โดยมีพลังแห่งความภักดีหนุนนำดังที่ ศุภมาศ เขยศักดิ์ (2552, หน้า 18) ได้กล่าวว่า

การบูชาสรรเสริญ ถือเป็นโอกาสให้สาธุชนเข้าใกล้สิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่ตนนับถือมากยิ่งขึ้น เครื่องถวายสักการะเทพเจ้าอาจเป็นปัจจัยหลักประการหนึ่งในการบูชาสรรเสริญ แต่หัวใจสำคัญ คือ ความศรัทธา และความภักดี พร้อมจะยอมรับอำนาจของเทพเจ้า สรรเสริญและปฏิบัติต่อเทพเจ้าด้วยความเคารพ และอุทิศการกระทำทั้งทางกาย วาจา ใจ แต่พระผู้เป็นเจ้าของบุคคลไม่ว่าจะฉลาดหรือโง่ อ่อนแอหรือเข้มแข็ง ยากจนหรือร่ำรวย ต่างมีโอกาสเข้าถึงความหลุดพ้นร่วมกับพระเป็นเจ้าของได้ทั้งสิ้นหากบุคคลนั้นมี ความภักดี

พระนามของพระศรีมหาอุมาเทวีในคัมภีร์ศรีลิตาสหสฺรนามตามมุมมองของคติชนวิทยาสามมิติ

หากศึกษาด้วยมุมมองคติชนวิทยาสามมิติ ตามทฤษฎีของกิงแก้ว อุตถากร (2558ข, หน้า 15-16) อันประกอบด้วยมิติแห่งปัจเจกบุคคล มิติแห่งสังคมและวัฒนธรรม และมิติแห่งเทพปรภณณ์นั้น สามารถศึกษาพระนามของพระศรีมหาอุมาเทวีด้วยมุมมองคติชนวิทยาสามมิติอย่างรอบด้าน กล่าวคือ

มิติแห่งปัจเจกบุคคล พระนามของพระศรีมหาอุมาเทวีที่มีจำนวนมากถึง 1,000 พระนามนั้นมีผลต่อจิตใจของผู้ที่มีความศรัทธา ดังนี้

พระนามของพระศรีมหาอุมาเทวี 1,000 พระนามที่นำมาเป็นบทสวดมนตรา ทำให้เกิดสมาธิซึ่งเชื่อว่าพลังมันตรจะสามารถนำไปสู่ความหลุดพ้นหรือโมกษะตามความเชื่อของศาสนาฮินดู

พระนามของพระศรีมหาอุมาเทวี มีผลต่อจิตใจ ในด้านการเสริมสร้างกำลังใจในการดำเนินชีวิตของผู้ที่ศรัทธา ดังเช่นพระนามที่แสดงถึงความเป็นสิริมงคล เช่น ศรีมาตา Śrī mātā แสดงให้เห็นถึงความสำคัญของมารดาว่าเปรียบเสมือนเป็นพระแม่ของจักรวาลและสรรพสิ่ง, ศรีการี Śrīkārī พระแม่ผู้มอบความมั่งคั่งและความอุดมสมบูรณ์, ธนุยา Dhanyā พระแม่ผู้เป็นเจ้าของความอุดมสมบูรณ์แห่งโภคทรัพย์อันยิ่งใหญ่ ดังนั้น พระแม่จึงสามารถประทานพรได้อย่างเต็มที่, ปุษฏา Puṣṭā พระแม่ผู้ซึ่งเปี่ยมด้วยพลังอำนาจและการบำรุงหล่อเลี้ยงชีวิตจิตใจ เป็นต้น จากตัวอย่างพระนามเหล่านี้ทำให้ผู้ที่สวดสรรเสริญได้รับความปิติสุขทางใจ ทั้งความสุขทางโลกและความสุขทางธรรม

การได้รับพลังแห่งความเมตตาเป็น ความรู้สึกอบอุ่นใจเสมือนมีผู้หลักผู้ใหญ่ให้ความคุ้มครองปกป้อง เป็นแบบอย่างและชี้แนะแนวทางที่ถูกต้อง การดำเนินชีวิตของผู้คนเหล่านี้จึงเหมือนมีสิ่งศักดิ์สิทธิ์เป็นอาภรณ์ประดับตน

เครื่องประดับ หรือ อลนุกร (alankara) เป็นการแสดงออกถึงบุคลิกลักษณะ สถานภาพ และพลัง, ความรัก ความภักดี และความศรัทธา ในวัฒนธรรมอินเดีย ไม่มีงานสถาปัตยกรรมหรืองานศิลปะใดเสร็จสมบูรณ์ได้ โดยปราศจากเครื่องประดับตกแต่ง (Ellik, 2015, p. 7)

เครื่องประดับจิตใจลักษณะนี้เป็นศิลปะในการดำเนินชีวิตในรูปแบบหนึ่ง ขึ้นอยู่กับความเชื่อความศรัทธาในระดับปัจเจกบุคคลที่สามารถเลือกปฏิบัติได้

ตามหลักศาสนาฮินดู ผู้ที่เข้าถึงพรหมันยอมสามารถเอาชนะอวิชชาได้ ดังข้อความใน อุปนิษัต (2553, หน้า 58) ที่กล่าวว่า “พรหมันคือทั้งหมดทั้งมวล พระองค์คือการกระทำ ความรู้ ความดีอันประเสริฐสูงสุด ผู้รู้จักพระองค์ผู้ซ่อนเร้นอยู่ในดอกบัวแห่งหัวใจ ย่อมสามารถแก้ปมของอวิชชา” ซึ่งความศรัทธาต่อพระศรีมหาอุมาเทวีก็เป็นเส้นทางหนึ่งที่ทำให้บุคคลมุ่งสู่พรหมัน

มิติแห่งสังคมและวัฒนธรรม หนึ่งในพระนามของพระศรีมหาอุมาเทวีสามารถนำไปศึกษาคติชนวิทยาในด้านสังคมวัฒนธรรมได้ เช่น การสวดบูชาสรรเสริญ คติความเชื่อในการบูชาหรือบ่าวง การประกอบพิธีกรรม และการเตรียมสิ่งของในการบูชา ซึ่งสิ่งเหล่านี้ได้ช่วยหล่อหลอมให้ผู้คนที่มีนับถือมหาเทวีองค์เดียวกัน ปฏิบัติตนในทิศทางเดียวกัน โดยในคัมภีร์ศรีลิตาสหสฺรนามได้ปรากฏพระนามที่กล่าวถึง “สิ่งที่พระแม่ทรงโปรดปราน” สามารถนำไปเป็นแนวปฏิบัติประกอบพิธีกรรมได้ เช่น

มธุ ปรีตา Madhu prītā : พระแม่ผู้ชื่นชอบน้ำผึ้งและของถวายที่ทำจากน้ำผึ้ง

ใจตนุย กุสุม ปรียา Caitanya kusuma priyā : พระแม่ผู้ชื่นชอบดอกไม้ในการแสดงความเคารพที่ไม่ปรากฏรูปปั้นคือบทมนตรา ในที่นี้ดอกไม้คือความรู้ของมหาเทพ เป็นรูปที่สูงสุดของการแสดงความเคารพบูชา

สุนิคุธาทน ปรียา Snigdhaudana priyā : พระแม่ผู้ชื่นชอบอาหารถวายที่ประกอบด้วยเนยเหลว น้ำมัน และไขมัน

ปญจ สงฺขุโยปจาริณี Pañca saṅkhyopacāriṇī : พระแม่ผู้ได้รับการเคารพบูชาด้วยเครื่องสักการะ 5 อย่าง สิ่งของ 5 อย่างที่ใช้สำหรับเป็นเครื่องสักการะ ได้แก่ เครื่องหอม (ไม้จันทน์), ดอกไม้, กายาน, ประทีป และกระยาหาร (Menon, 2011, p. 441)

นอกจากนี้ยังมีคติความเชื่อในบางสังคมวัฒนธรรมเกี่ยวกับ “พระแม่กาลีสมีบทบาทในการทำลายบาป” ดังปรากฏในพระนามว่า กलि กลุมษ นาตินี Kali kalmaṣa nāsinī : พระแม่ผู้ทำลายบาปของยุคกาลี

ใน กูร์ม ปุราณ (Kūrma Purāṇa) ได้กล่าวไว้ว่า “มีเพียงแสงอาทิตย์ที่ขจัดความมืด มีเพียงน้ำที่ดับไฟ, มีเพียงการสวดสรรเสริญพระนามขององค์เทวีที่สามารถทำลายล้างบาปแห่งยุคกาลี” (Menon, 2011, p. 281)

ใน พุรหฺมาณฺฑ ปุราณ (The Brahmāṇḍa Purāṇa) ได้กล่าวว่า “การระลึกถึงพระบาทของพระแม่ปราศคิตี เป็นรูปปรากฏที่สูงสุดแห่งการทำลายบาป ทั้งอย่างรู้เท่าทันและไม่รู้เท่าทัน” (Menon, 2011, p. 281)

ท่ามกลางกระแสแห่งความเปลี่ยนแปลงในสังคมวัฒนธรรมยุคนี้ นอกเหนือจากการดูแลสุขภาพร่างกายให้แข็งแรงแล้ว การดูแลสุขภาพจิต (Mental Health) ให้ภาวะจิตใจเป็นสุข สามารถปรับตัวแก้ปัญหาได้ดี และมีความมั่นคงทางจิตใจจึงมีความสำคัญเช่นกัน ดังเช่นพระนาม สรววยาธิ ปุรศมนี (551. Sarvavyādhi prasāmanī) หมายถึง พระแม่ผู้จัดโรคภัยและความเศร้าโศก เทวี่คือผู้ที่จัดโรคต่าง ๆ ทั้งทางร่างกายและจิตใจ

มิติแห่งเทพปรกณัม พระนามของพระศรีมหาอุมาเทวีมีความสัมพันธ์กับเรื่องราวในเทพปรกณัมฮินดู มีการเชื่อมโยงถึงเทพเจ้าองค์ต่าง ๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งพระศิวะ พระคเณศ พระขันธกุมาร เป็นต้น นอกจากนี้ยังได้ปรากฏบทบาทของพระศรีมหาอุมาเทวีที่มีต่อโลก เช่น ปรา ศกฺติะ Parā śaktiḥ พระแม่ผู้เป็นต้นกำเนิด, เป็นพลังที่ยิ่งใหญ่ที่สุด อมฺพา Ambā พระแม่ผู้เป็นมารดาของทุกสรรพชีวิต; เป็นมารดาของจักรวาล ด้วยพลังแห่งความรักของมารดาที่เป็นความรักที่บริสุทธิ์และยิ่งใหญ่ และเปี่ยมด้วยพลังแห่งการปกป้องคุ้มครอง ดังเช่นพระนาม โคปฺตริ Goptri หมายถึง พระแม่ผู้ปกป้อง และยังมิบทบาทในการสั่งสอนปราบอธรรม รักษากฎธรรมชาติ ถำรงความสมดุลให้แก่โลก ดังตัวอย่างพระนามที่ได้กล่าวถึงแล้วในส่วนการจำแนกกลุ่มความหมาย

เมื่อผู้ศรัทธาพระแม่ได้เข้าถึงสาระและที่มาของพระนามต่าง ๆ ทำให้เข้าใจอุปลักษณะของเทพปรกณัมของพระศรีมหาอุมาเทวีที่แพร่หลายอยู่ในโลก แล้วสามารถแทงทะลุ (transcend) ได้ด้วยจิตที่ประณีต มีสมาธิ แล้วสามารถขึ้นสู่ภพภูมิเหนือโลกได้ ดังที่ กิงแก้ว ฮัตถการ (2558) ได้กล่าวถึง “เพลอโรมา” (Pleroma) “ไว้ว่าคือ “ความเปี่ยมเต็มแห่งความเป็นอมตนิรันดร ผู้ที่ทําจิตเห็นสมภาพในปรัชญาและคำสอนอันหลากหลาย ไม่ว่าจะจากแหล่งวัฒนธรรมใด แหล่งวิชาการไหน ย่อมก้าวเข้าไปใกล้การแทงทะลุสู่สภาวะเหนือโลก คือ เพลอโรมา”

สรุปและอภิปรายผล

จากการศึกษาพระนามของพระศรีมหาอุมาเทวีที่ปรากฏในคัมภีร์ศรีลิตาสหสฺรนามตามคติของฮินดูนั้น แสดงให้เห็นถึงความหลากหลายในการสำแดงองค์ เพื่อปฏิบัติภารกิจต่าง ๆ หลายรูปแบบ จึงปรากฏชื่อเรียกขานเป็นจำนวนมากนับ 1,000 พระนาม สะท้อนถึงความพิเศษเหนือธรรมชาติ ความรักความเมตตา ความเข้มแข็ง ความกล้าหาญ จากความหลากหลายที่สามารถเชื่อมโยงกับเทพปรกณัมและคติความเชื่อต่าง ๆ ทำให้ผู้คนเกิดความรัก ความศรัทธาและความภักดีต่อพระศรีมหาอุมาเทวีมาเป็นเวลานาน

การศึกษาพระนามของพระศรีมหาอุมาเทวีในคัมภีร์ศรีลิตาสหสฺรนามตามมุมมองของคติขนิทฺยาสามมิติ พบว่ามีความเชื่อมโยงของพระนามในทุกมิติ ทั้ง**มิติแห่งปัจเจกบุคคล** พระนามของพระแม่มีส่วนส่งเสริมให้บุคคลเข้าใจที่มาของพระนามที่มีความเกี่ยวข้องกับเทพปรกณัม หากเข้าใจสาระของพระนามและเทพปรกณัมแล้ว ก็สามารถนำข้อคิดไปปรับใช้เป็นบทเรียนชีวิตได้ และช่วยจรรโลงจิตใจ เสริมสร้าง

กำลังใจให้แก่บุคคลที่ศรัทธา **มิตินั่งสังคัมและวัฒนธรรม** พระนามของพระศรีมหาอุมาเทวีกล่าวถึง “สิ่งที่พระแม่ทรงโปรดปราน” สามารถนำไปเป็นแนวปฏิบัติประกอบพิธีกรรมได้เป็นอย่างดี ทำให้เข้าใจความหมายของสิ่งของที่ใช้ในการประกอบพิธีกรรมมากขึ้น มีส่วนในการหล่อหลอมให้ผู้คนมีความเชื่อและแนวปฏิบัติไปในทิศทางเดียวกัน และ**มิตินั่งเทพกรรม** นับว่ามีความเชื่อมโยงกับพระนามของพระศรีมหาอุมาเทวีเป็นอย่างมาก เนื่องจากแต่ละพระนามมักมีเรื่องราวที่สืบมาจากเทพกรรม มีความเกี่ยวข้องกับเทพองค์ต่าง ๆ และสามารถไต่ระดับความเข้าใจไปสู่การรู้แจ้งในหลักธรรมได้

ทั้งนี้การกล่าวยกย่องสรรเสริญด้วยการกล่าวถึงพระนาม 1,000 พระนาม ได้สะท้อนความยิ่งใหญ่และความหลากหลาย เนื่องด้วยพระนามต่าง ๆ มีความเชื่อมโยงกับเทพกรรมของพระศรีมหาอุมาเทวี จึงส่งอิทธิพลต่อการพัฒนาตนทางจิตวิญญาณ ได้เห็นตัวอย่างการดำเนินชีวิตที่ประสบปัญหาและได้เรียนรู้การเอาชนะอุปสรรคต่าง ๆ และยังได้เจริญสติและสมาธิ จากการท่องหรือฟังบทมนต์เหล่านี้

อนึ่ง การศึกษาพระนามเชื่อมโยงกับเทพกรรม มักจะสะท้อนสาระสาระในเทพกรรม เช่น ความหลากหลายซับซ้อนในเทพกรรมเป็นเพียงมายา ดังปรากฏในพระนาม ชท ศกุตติ **Jaḍa śaktih** : พระแม่ผู้เป็นมายา (**Māyā**) ที่เปลี่ยนรูปร่างเหมือนเป็นพลังแห่งการสรรค์สร้างรังสรรค์

ลีลา กฤปุต พุรหามาณช มาณชทลา **Lilā kṛpta brahmāṇḍa māṇḍalā** : พระแม่ผู้สร้างและธำรงรักษาจักรวาลอย่างบริสุทธิ์เหมือนการเล่นกีฬา ในกลไกของของการสร้างจักรวาลนั้นประกอบด้วยดวงอาทิตย์ ดวงจันทร์ ดวงดาวนับล้านดวง ภูเขาสูงและมหาสมุทรอันกว้างใหญ่ กลไกการขับเคลื่อนดังกล่าวดำเนินไปในลักษณะของกีฬา กล่าวคือ มีการกำเนิดขึ้น ธำรงอยู่ และถูกทำลายไปตามกลไกธรรมชาติ เทวีสวด กล่าวว่า “การปกครองดูแลจักรวาลนี้เป็นเพียงลีลา (**Lilā**) ของพระแม่” (Menon, 2011, p. 314)

ด้วยลีลาของพระแม่มีความหลากหลาย คนอินเดียและผู้มีจิตศรัทธามักจะรักและภักดีต่อพระแม่ในฐานะเป็นพระแม่หนึ่งเดียวกัน

พระแม่เป็นธรรมชาติที่เต็มเปี่ยมด้วยความรัก ความสุข ความสมหวัง ความอุดมสมบูรณ์ แต่ในบางคราวก็เปี่ยมด้วยความดุร้าย และมีบทบาทในการลงโทษ ขึ้นอยู่กับสถานการณ์ต่าง ๆ ที่จะดลบันดาลให้พระแม่ได้แสดงออกมา

แม่ คือ ต้นไม้ของชีวิต ซึ่งเป็นแหล่งกำเนิดของชีวิตทุกรูปแบบ และในฐานะที่ชีวิตมีความผิดแผกแตกต่างบทบาทของแม่จึงมีหลายแบบ

พระแม่กลายเป็นบุคลาธิษฐานของกระบวนการทำลาย ในบทบาทต่อความชั่วร้าย พระแม่สังหารศัตรูคืออวิชชา พระรูปที่ปรากฏอาจดูน่าสะพรึงกลัวสำหรับผู้ที่ยังไม่คุ้นกับพระรูปของพระองค์ แต่ในทำนองเดียวกับที่ความตายเป็นสิ่งที่หลีกเลี่ยงมิได้ และการแตกทำลายเป็นสิ่งที่ต้องมาถึงสำหรับทุกสิ่งที่ได้รับการสร้างสรรค์ (Bae, 2001, p. 57)

จากความหลากหลายบทบาทตามเทพปกรณัมยังได้สะท้อนแนวคิดแบบทวิภาวะที่เป็นลักษณะแบบคู่ขัดแย้งที่มีทั้งมุมดีและมุมร้าย ทำให้ได้เรียนรู้ว่า “โลกนี้มีสองด้านเสมอ” มนุษย์เราจึงได้เรียนรู้จากบุคลาธิษฐานของเทพเทวีในเทพปกรณัมฮินดู สอดคล้องกับการศึกษาของ ประจักษ์ สายแสงและเจ็อง ติ หึง (2560, หน้า 34) ได้กล่าวถึงทวิภาวะไว้ว่า “ทวิภาวะอันมีลักษณะความขัดแย้งที่ผสมผสานปรากฏในมนุษยโลกมาเนิ่นนาน กับทั้งสำแดงออกในรูปลักษณะที่หลากหลาย การที่มนุษย์ตระหนักรู้ว่า ในเมื่อมีแข็งแกร่งก็ต้องมีเจ็บไข้ มีทุกข์ก็ต้องมีสุข มีได้ก็ต้องมีเสีย ฯลฯ ย่อมจะช่วยให้พวกเขาดำเนินชีวิตไปอย่างมีสติและรู้จักวางเฉยกับปรากฏการณ์โดยรอบ”

ความแพร่หลายในการนับถือพระแม่ศรีมหาอุมาเทวีในภาคปรากฏต่าง ๆ แสดงให้เห็นว่ามีการนับถือบูชาพระแม่ศรีมหาอุมาเทวีทั้งในภาคที่มีรูปลักษณะสวยงาม และภาคที่ดูร้ายหรือมีลักษณะเป็นนกรบผู้ปราบอธรรม ทั้งนี้ทุกภาคปรากฏของพระแม่ได้สื่อถึงความมี 2 ด้านของสรรพสิ่ง เช่น เมื่อมีดำก็มีขาว มีด้านมืดและด้านสว่าง ทุกภาคปรากฏล้วนแฝงด้วยมายาคติ และแฝงด้วยปรัชญาอันลึกซึ้งคมคาย แสดงถึงการมีชัยชนะเหนือความชั่วร้าย แสดงถึงการต้นแบบของความมุ่งมั่นและเข้มแข็ง มีบทบาทในการเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจ และจรรโลงจิตวิญญาณเพื่อให้มีพลัง มีกำลังใจและตั้งมั่นอยู่ในความดี ทั้งยังมีส่วนในการสร้างสังคมที่ดีต่อไป

หนึ่งพันพระนามของพระศรีมหาอุมาเทวีทำให้ได้เข้าใจถึงความหลากหลายของพระแม่ที่สื่อถึงคุณลักษณะพิเศษ บทบาทหน้าที่ ความเชื่อมโยงกับเทพเจ้าพระองค์อื่น และสิ่งที่ทรงโปรดปราน ความหลากหลายนี้ ทำให้พระศรีมหาอุมาเทวีเป็นบุคลาธิษฐานแห่งเทพเทวีที่ตราตรึงจิตใจเป็นอย่างยิ่ง

เอกสารอ้างอิง

- กรมศิลปากร. (2558). *เทวสตรี: คติพุทธ พราหมณ์ และความเชื่อในประเทศไทย*. กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร.
- กิ่งแก้ว อัดถากร. (2558ก). *Pleroma เพลอโรมา*. พิษณุโลก: สุรสีห์กราฟิค.
- กิ่งแก้ว อัดถากร. (2558ข). *บางเรื่องจากข้อคิดงานเขียนประกอบการเรียนการสอนวิชาคติชนวิทยาของ กิ่งแก้ว อัดถากร*. มปท.
- แคทรียา อังทองกำเนิด. (2557). *อาร์คีไทพ์อวตาร: ปรากฏการณ์ทางเทพปกรณัมในศาสนาฮินดูและพระพุทธศาสนา* (วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรดุษฎีบัณฑิต). พิษณุโลก: มหาวิทยาลัยนเรศวร.
- แคมป์เบลล์ โจเซฟ, และมอยเยอร์ส บิลล์. (2551). *พละนาภาพแห่งเทพปกรณัม* [The Power of Myth] (บารนี บุญทรง, ผู้แปล) (พิมพ์ครั้งที่ 2). กรุงเทพฯ: อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง. (ต้นฉบับพิมพ์ปี ค.ศ. 1991).

- ประจักษ์ สายแสง, และเจ็อง ติ หั่ง. (2560). ทวิภาวะ. *วารสารมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏสุราษฎร์ธานี*, 9(1), 1-36.
- ประยูร อุลุชาฎะ [พลุหลวง]. (2530). *เทวโลก*. กรุงเทพฯ: เมืองโบราณ.
- ศุภมาส เขยศักดิ์. (2552). *เทวีมหาตมยะ: การบูชาสรรเสริญเทวีในวรรณคดีสันสกฤต* (วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต). กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- สุภัทรดิศ ดิศสกุล, หม่อมเจ้า. (2547). *ศาสนาพราหมณ์ในอาณาจักรขอม*. กรุงเทพฯ: มติชน.
- อมเรศ ศิริวัฒน์. (2564). *เทวีมหาตมยะ พระเกียรติภูมิอันยิ่งใหญ่แห่งพระเทวี*. เชียงใหม่: ซิลค์เวอร์ม.
- อรอุษา สุวรรณประเทศ. (2555). กว้างกว่าโลก เห็นจักรวาล ขอบข่ายอันไพศาลของวิชาคติชนวิทยา. *วิทยาคาร*, 111(3), 25-28.
- อุปนิษิต: คัมภีร์เพื่อความสงบสันติ.** (2553). (สงวามี ประภาวณันทะ, และเฟดเดอริค แมนเชสเตอร์; กิ่งแก้ว อัดตากร, ผู้แปล). กรุงเทพฯ: อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง. (ต้นฉบับพิมพ์ปี ค.ศ. 1957).
- ฮักสลีย์ แอลด์ส. (2556). *ปรัชญาอมตะ*. (กิ่งแก้ว อัดตากร, ผู้แปล). กรุงเทพฯ: อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง. (ต้นฉบับพิมพ์ปี ค.ศ. 1944, 1945).
- Bae, J. H. (2001). *In a world of gods and goddesses: The mystic art of indra sharma*. San Rafael, CA: Mandala Publishing.
- Chinnaiyan, K. M. (2017). *Shakti rising: Embracing shadow and light on the goddess path to wholeness*. Oakland: Non-Duality Press.
- Dehejia, H. (1999). *Parvati: Goddess of love*. Singapore: Mapping.
- Dharma, K. (2004). *Beauty, power and grace: The many faces of the goddess*. San Rafael, CA: Mandala Publishing.
- Ellik, E. C. (2015). *The shakti coloring book: Goddesses, mandalas, and the power of sacred geometry*. Boulder: Sounds True.
- Harding, E. U. (1993). *Kali: The black goddess of dakshineswar*. Berwick: Nicolas – Hays.
- Huyler, S. P. (1999). *Meeting god: Elements of Hindu devotion*. New Haven, CT: Yale University Press.
- Menon, T. V. N. (2011). *The thousand names of the divine mother: Sri Lalita Sahasranama*. (M.N. Namboodiri, Trans.) (9th ed.). Kerala, India: Mata Amritanandamayi Mission Trust. (Original work published 1996).
- Zimmer, H. (1992). *Myths and symbols in Indian art and civilization*. Princeton, NJ: Princeton University Press.